

Qabul qilindi: 03.03.2025

Chop etildi: 30.04.2025

UDK: 297 (575.146)

БУХОРО ВОҲАСИНИНГ ЭТНОТУРИЗМ ҚИШЛОҚЛАРИ ВА САЙЁҲЛИК МАҲАЛЛАЛАРИ

*Бобожонов Шавкатжон Улугбекович, ТерДУ мустақил
изланувчиси (DSc), Низомий номидаги ТДПУ доценти, тарих
фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)*

ETHNOTOURIST VILLAGES AND TOURIST MAHALLAS OF THE BUKHARA OASIS

*Bobojonov Shavkatjon Ulugbekovich, independent researcher
(DSc) of Termiz state university, associate professor of Tashkent
State pedagogical university named after Nizami, doctor of
philosophy (PhD) in historical sciences*

ЭТНОТУРИСТИЧЕСКИЕ ДЕРЕВНИ И ТУРИСТИЧЕСКИЕ МАХАЛЛИ БУХАРСКОГО ОАЗИСА

*Бобожонов Шавкатжон Улугбекович, независимый
исследователь (DSc) ТерГУ, доцент Ташкентского
государственного педагогического университета имени
Низами, доктор философии по историческим наукам (PhD)*

<https://orcid.org/0009-0005-1607-3911>

e-mail:
bobojonovsh2020@gmail.com

Аннотация: Мақолада Бухоро воҳасининг туризм қишлоқлари ва сайёҳлик маҳаллалари, уларда истиқомат қилаётган халқларнинг моддий ва маънавий маданияти, этнотуризм қишлоқларининг имкониятлари, сайёҳларга хизмат кўрсатиш йўналишлари илмий нуқтаи назардан таҳлил этилган.

Калим сўзлар: этнос, туризм қишлоғи, анъанавий ҳаёт, ҳунармандлар сулоласи, гастрономия, араб маҳалла, қозоқ овули, бешбармоқ.

Abstract: The article analyzes from a scientific point of view the tourist villages and tourist quarters of the Bukhara oasis, the material and spiritual culture of the peoples living in them, the possibilities of ethnotourist villages, and the directions of providing services to tourists.

Key words: ethnicity, tourist village, traditional life, dynasty of craftsmanships, gastronomy, Arab quarter, Kazakh aul, beshbarmak.

Аннотация: В статье с научной точки зрения анализируются туристические деревни и туристические кварталы Бухарского оазиса, материальная и духовная культура проживающих в них народов, возможности этнотуристских деревень, направления оказания услуг туристам.

Ключевые слова: этнос, туристические деревни, традиционный быт, династия ремесленников, гастрономия, квартал арабов, казахский аул, бешбармак.

ҚИРИШ. Этнотуризм сайёҳликнинг қизиқарли, таассуротларга бой ва истикболли йўналишларидан бири ҳисобланади. Туризмнинг қайси соҳаси бўлмасин, у ёки бу даражаси халқ

ҳаёти билан бевосита боғлиқ бўлади. Этнотуризмда иштирок этувчилар этнографик экскурсиялар орқали кундалик ҳаёт музейларига таширилади. Сайёҳлар нафақат бошқа

даврга тегишли буюмларни кўришлари, балки уларни қўлларида ушлаб ҳис қилиши, мутахассислар ёрдамида анъанавий ҳунармандчилик маҳсулотларни яратишда иштирок этиб, экзотик завқ олиш имкониятига эга бўлади.

Бухоро воҳаси Ўзбекистоннинг муҳим тарихий-этнографик регионларидан бири бўлиб, ҳудудда ўзбек, тожик, рус, қozoқ, туркман, татар, лўли, украин, озарбайжон, корейс, яҳудий, арман, қорақалпоқ, беларус ва немис миллатлари истиқомат қилади. Ҳар бир этноснинг такрорланмас маданияти, урф-одат ва анъаналарини сақлаб қолиш, воҳада сайёҳликни ривожлантириш ва янги йўналишларини жорий этиш мақсадида этнотуризм қишлоғи ва маҳаллари, сайёҳлик марказлари ташкил этилмоқда.

Ҳозирги кунда республикаимизда 20 га яқин туризм қишлоғи (туризм маҳалласи) мавжуд. Жиззах вилоятидаги “Дуоба”, Навоий вилоятидаги “Сентоб”, “Лангар”, Қашқадарё вилоятидаги “Мираки”, Самарқанддаги “Кониғил”, “Боғи баланд”, “Терсак”, Сурхондарё вилоятидаги “Сангардак”, “Сина”, “Омонхона”, Тошкент вилоятидаги “Овжазсой”, “Эртошсой”, “Чашма”, “Қумушқон”, Наманган вилоятидаги “Нанай”, “Чодак”, Андижон вилоятидаги “Имом ота” туризм қишлоқлари фаолият кўрсатмоқда[5].

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ.

Мазкур муаммони ўрганишда тарихийлик, ретроспектив, кузатув, интервью, анкета, хариталаш, қиёсий ва тизимли таҳлил методларидан фойдаланилди. Элшунос олимлар томонидан Бухоро воҳасида истиқомат қилаётган эронийлар (Ф.Д.Люшкевич, А.Мардонова, Ў.Равшанов), яҳудийлар (Р.В.Альмеев, Т.Г.Емельяненко), тожиклар (О.А.Сухарева, А.Ш.Жумаев, М.Б.Қурбонова), туркманлар (Мустафоев), араблар (И.Н.Винников), лўлилар (З.О.Қорёғдиев) этнографияси маълум даражада ўрганилган бўлса-да, аммо этнотуризм объекти сифатида тадқиқ этилмаган.

МУҲОКАМА ВА МУНОЗАРА. Бухоро воҳасида “Ширин” этнотуризм қишлоғи (Вобкент тумани), “Қўрғон” туризм маҳалласи (Ғиждувон тумани), “Шейхон”, “Жўйи мўлиён” этнотуризм марказлари (Бухоро тумани), “Бўронтепа” туризм кластерлари ташкил этилган. 1500 йиллик тарихга Ширин қишлоғида кулоллик, каштадўзлик, зардўзлик, гиламчилик, патдўзлик, темирчилик, ёғоч ўймакорлиги, жундан ип йигириш, мато тўқиш, миллий кўғирчоқ ясаш, миниатюра санъати, сават тўқиш, қадимий усулда наमत тайёрлаш каби анъанавий ҳунармандчилик турлари давом этмоқда.

Бухоро вилоятининг Вобкент тумани XX асрнинг 20 йилларида ташкил топган. Туманда 44 та маҳалла бўлиб[3], шундан Ширин қишлоғи этнотуризмга ихтисослашган. Қадимий урф-одат ва анъаналар қайта тикланаётган ушбу ҳудудда кўхна тош тегирмонда буғдой ва арпа уни чиқариш, катта дошқозонларда қадимги таомлар тайёрлаш йўлга қўйилган. Қишлоқда шўрданақ, ширинликлар, қандолатчилик ва ҳунармандчилик маҳсулотлари тайёрлаш, асаларичилик авлоддан авлодга ўтиб келаётган бобокасб саналади. Шунингдек, сайёҳлар учун қадимий сандал уйлар, деҳқончилик асбоб-анжомларини тайёрлаш, от ва туяда сайр қилиш каби хизматлар йўлга қўйилган. Этнотуризм қишлоғида қишлоқ ҳаётини акс эттирувчи қадимий буюмлар музейи ва миллий ҳунармандчилик бурчақлари ташкил этилган.

НАТИЖАЛАР. Ширин этнотуризм қишлоғида йигирмадан ортиқ меҳмон уйи, ўнга яқин ҳунармандчилик маркази, йигирмадан ортиқ савдо ва умумий овқатланиш шохобчаси, ўттизга яқин балиқчилик, ҳолвапазлик, шўрданақ тайёрлаш каби хизматлар ташкил этилмоқда. Туризм қишлоғида 300та иш ўринлари яратилмоқда.

Ғиждувон туманининг Қўрғон маҳалласига 2024 йилнинг 29 ноябрида “туризм маҳалласи” мақоми берилди. Қўрғон “девор билан ўралган қалъа”, “муҳофазаланган”, “ҳимояланган уй” деган маъноларни билдиради. Ғиждувон кўрғони атрофини Пирмаст ариғи ўраб туради ва ўнга 3та кўприк орқали кирилади.

Қадимдан ҳам очилиб ёпиладиган кўтарма кўприклар орқали кириб чиқилган. Худуд узок тарихга эга бўлиб, ҳозирда археологлар томонидан Қўрғоннинг обиғиштли тарихий девор қолдиқлари ҳам топилди. Ёғжувон Қўрғони “Буюк ипак йўли” ёқасида жойлашган бўлиб, Х асрдаёқ Марказий Осиёнинг йирик Самарқанд, Бухоро ва Шаҳрисабз шаҳарлари қаторида қайд этилиб, ўша даврларда Бухоронинг шимолий пойтахти сифатида тан олинган. Маҳалла лабиринт шаклига ўхшаш 8 та тор кўчалар (Пирмаст, Арабон, Ибодулло Нарзуллаев, Косибон, Қассобони боло, Алишер Навоий, Шокиробод, Шайх Тождиддин)ни ўз ичига олади. 18 гектар худудни эгаллаган маҳаллада ўзбек, тожик, рус, арман, татар, қозок, қирғиз миллатига мансуб жами 3777 нафар аҳоли истиқомат қилади. 512 та хонадонли маҳаллага 13 та йўл орқали кириш мумкин.

Бугун Ёғжувондаги мавжуд 75 та маҳалла айнан Қўрғон худудидан тарқалиб кетган. Маҳалла Чорсу, Ф.Хўжаев, А.Ёғжувоний маҳаллалари билан чегарадош. Маҳалла аҳолисининг деярли ҳаммаси маълум касб-кор эгаси бўлиб, ҳунармандчилик ва хизмат кўрсатиш соҳасидан кун кечиради.

Маҳалла бешиқсозлик, патдўзлик, зардўзлик, қуроқчилик, тунукасозлик, темирчилик, қандолатпазлик сингари 47 турдаги ҳунармандчилик соҳаларига ихтисослашган. Қўрғонда пичоқчиларнинг саккизнчи авлоди, ҳолвапазларнинг еттинчи авлоди ҳунармандчиликни давом эттирмоқда. Тарихий маҳаллада саҳар учдан ҳаёт бошланади. Қаймоқ бозорида сут ва сут маҳсулотлари, нонвойларнинг ширмой кулча, патир, тандир нонлари харидорғир саналади.

Ёғжувон гастронимиясида шашлик, сик кабоб, тухум оши (тухумбарак), ҳалим, ширчай (сутли чай), ширгурунч (сутли ош), қаймоқ, сочли ҳолва, ўмоч алоҳида ўрин эгаллайди[6]. Сайёҳларга 19 турдаги пишириклар тақдим этилади. Пирмаст ариғи олдидаги 14 та хонадондан иборат гастронимик кўча қамишли соябонлардан иборат шарқона растали бозор тарзида ташкил этилган. Алишер Нарзуллаев ўз

уйида ташкил этган уй меҳмонхонаси, кулолчилик уй музейи ва устахонаси фаолият кўрсатмоқда. Ёғжувонда иккита фольклор ансамбллари томонидан сайёҳларга қайроқбози, зангбози рақслари ва тарихий саҳна чиқишлари намойиш этиб келинмоқда.

Қўрғонни туризм маҳалласига айлантириш мақсадида давлат бюджетидан 34 млрд сўм ажратилди. Маҳалланинг тарихий қиёфаси тикланиб, 8 та тош кўча қайта ташкил этилади.

Бухоро воҳасида араб номи билан аталадиган 35 та жой номлари сақланиб қолган[1-9]. Аммо, воҳасининг ягона араблар яшайдиган қишлоғи Жогаре ҳисобланади. 1929 йилда араблар яшайдиган худудларга экспедиция уюштирган Н.Н.Бурикин ва М.М.Измайловлар ҳам Жогаре араб тилини сақлаб қолган қишлоқ сифатида қайд этишган. Жогаре Бухоро шаҳридан 35 км, қишлоққа яқин Бобкент тумани марказидан 3 км узокликда ўрнашган. Худудда 3 та араб қишлоқлари Жогаре, Шоҳамбек ва Арабхона мавжуд[2-120]. Ёғжувон туманида жойлашган қишлоқда жами 400 хўжалик, 10 000 аҳоли истиқомат қилади. Жогаренинг араб эрқаклари Кўкча, Зафаробод чўлларида чорвачилик, чўпончилик ва тери ошлаш билан шуғулланишган. Умуман, қишлоқ аҳолиси наमत сотиш, чорва ва тижоратни яхши билган. Ҳозирда ҳам қишлоқлар эрқаклари касби падари (ота касб) сифатида чорвадорлар сулоласини давом эттириб келмоқда. Масалан, чорвадорлар Ёровлар шажарасини келтириш мумкин (Ёрбобо-Тоҳирбобо-Рамазонбобо-Раҳматилло-Ибод, Насулло, Қаҳҳор). Чорвадорлар чўлларда қазиб чиқарган қудуқлари ўз номлари, масалан, Ёркудук, Мустақимкудук тарзида фойдаланиб келинмоқда. Аёллар пайтоба тўқиш (пайтоба бофтан), қалами бофтан, хўржин бофи (хуржун тўқиш), респон бофи (арқон тўқиш), айл бофи, чакмон бофи каби ҳунармандчилик турлари билан машғул бўлишган[7].

Жогаре арабларининг маслаҳат оши, раис чақирди, наҳор оши, хеш таниши, келин биёрон, домод салом, хинобандон, хона кўч

маросимларининг айримлари сақланиб қолган. Миллий таомномасида эса гўжа, алаф шўла, арзан палов, пиёба, суғмон, қайиш, қотур, зоғора нон, ўрама, печак сомса, исмалоқ сомса, кўкат сомса, ўмоч, ширгурунч асосий ўрин тутати. Чорвадорлар таоми – кўмоч, талпа ҳам тайёрланган.

Жогареликлар қишлоқларига эҳтиром кўрсатиб исмлари олдида “бо” кўшимчасини кўшиб ишлатишади. Масалан, Боқурбон, Бомурод, Боҳикмат, Бомустақим ва бошқалар. Қишлоқ аҳли тўй маросимлари, одат ва анъаналари ўзбек ва тожиклар маданияти билан қоришиб кетган бўлса-да, аммо қадимий араб тилини мулоқотда яхши сақлаб қолган.

Бухоро воҳасининг олис ҳудудларида ҳам туризмни ривожлантириш мақсадида турли этнос вакиллари яшайдиган қишлоқларда этнотуризм марказлари ташкил этилмоқда. Бухорода вилоятида 5 та олис ҳудуд мавжуд. Шароф Рашидов маҳалласи (Шофиркон тумани), Газли ва Қизилравот маҳаллалари (Ромитан шаҳри), Кўкча маҳалласи (Ғиждувон тумани) ва Жонгелди маҳалласи (Пешку тумани) шулар жумласидандир.

Ҳозирги кунда чўл-яйлов зонаси ландшафтларининг моддий ва номоддий ресурсларидан 37 тармоқ соҳаларида фойдаланилмоқда. Шулардан бири чўл туризми ва олис чўл ҳудудларида яшаётган миллатлар ҳаёти билан танишишни ўз ичига олган этнотуризм ҳисобланади. Бухоро вилояти мамлакатимизнинг чўлли ҳудудларидан бири ҳисобланади. Вилоят ҳудудининг қарийб 90%ини Қизилқум чўли эгаллаган. Бухоро вилоятининг чўл ҳудудларидаги аҳоли манзиллари асосан 200 км дан иборат Газли-Цветуший-Жонгелди-Чуруқ-Газли ҳалқасига тўғри келади. Мазкур чўл ҳалқаси Бухоро шаҳридан 72 км масофани ташкил этади[4-708].

Жонгелди қозоқлар овули Бухоро шаҳридан 250 км, Пешкў тумани марказидан 200 км узоқликда жойлашган. Овул ҳудудига А-380 “Ўзор-Бухоро-Нукус-Бейноу” автомагистрал йўлидан 4-Р 48-йўли орқали борилади. Жонгелди этнотуризм маҳалласи таркибига

кирувчи “Жонгелди”, “Халата”, “Қалъа Ота”, “Сафрон” овулларида қозоқ ва туркман миллатига мансуб 209 та оиладан иборат 162 та хонадон мавжуд. Овуллар бир-биридан қарийб 100 км узоқликда жойлашган. Жами 765 нафар аҳоли истиқомат қиладиган қишлоқнинг умумий майдони 750 гектар бўлиб, 1931 йилда ташкил этилган. Қозоқ қавмлари бу манзилга 1930 йилларда кўчиб келишган. Жонгелди овулининг умумий аҳолиси 200 нафарга яқин. Қизилқум кенгликлари бўйлаб Қулжуктов тоғининг шимоли-ғарбий этаги пастликларида яшаб келаётган маҳаллий аҳоли асосан чўпончилик, чорвачилик, йилқичилик, қисман деҳқончилик билан шуғулланади. Ҳар бир оилада камида 10-15 бош қўй-эчки, қорамол, от ва туяси бор. Чўл ери сур тусли қўнғир қумли, тақир ва шўр тупроқлардан иборат. Ҳар йили май ойидан сентябр ойигача овулларда ўтовлар ташкил этилиб, чорва моллари, туя ва отлар чўлларда парвариш қилинади. Ўзбекистон қоракўлчилигида ҳудуд асосий марказлардан бири саналади. Жонгелди қоракўлчилиги ва наслчилиги ширкат жўжалиги жойлашган. Илгарилари йигитлар жун ва ипдан арқон йигириш, қизлар эса кўрпа-тўшак қавиб, сўзаналар тикишган.

Миллий гастронимиясидан бешбармоқ, от сутидан қимиз алоҳида ўрин эгаллайди. Бешбармоқ ўзбекларнинг паловидек шоҳ таом ҳамда меҳмоннавозлик рамзи ҳисобланади. Бешбармоқ “майда тўғралган гўшт бўлаклари ва бульонда қайнатилган хамир” маъносини англатади. Бешбармоқнинг қирғиз тилидан яна бир номи “туралган эт”, яъни “майдаланган, тўғралган гўшт” маъноларини ифодалайди. Икки соат олдин қориб қўйиладиган хамир сувга қайишдек кесиб солинади. Эчки, айниқса, туя гўшти камида 2-3 соат қайнатилиб, титулгунча пиширилади. Бешбармоқ Марказий Осиё ошхонасига таом бўлиб, Шинжонда норин, Қорақалпоғистон, Шимолий Кавказ ва Туркменистонда турама, дограма, Бошқирдистон ва Татаристонда куллама номи билан машҳур.

Ичимликларидан туя сутидан тайёрланадиган шифобахш ичимлик қимронни

қайд этиш зарур. Туя боқиладиган минтақаларда, қозоқлар, туркманлар, қорақалпоқларда чўл чароитида чанқовбосар ичимлик сифатида кўп тайёрланади. Таркибида ёғ миқдори кўп бўлгани боис қимизга нисбатан қуюқроқ ҳисобланади. Шифобахш ичимлик сифатида айниқса, қанд касаллигини даволашда қўлланиб келинади[8].

Маросимларидан “келин олиб қочиш”, “келин салом”, “келин кўлидан чой ичиш”, “қиз узату” (қиз узатиш), “бешиқ той” (бешиқ тўй), “тусау кесер”, “шилдеҳана” ҳамда миллий ўйинлардан “асық ойнау” (ошиқ ўйини), “аркан тартыс” (арқон тортиш), “куш сынасу” (куч синаш), “қара жўрға” намоиш этилади. Миллий спорт ўйинларидан “курес” (кураш), чўл ўйини – кўпкари ва сайёҳлар учун туяларда саёҳат ташкил этилади.

ХУЛОСА. Жонгелди қозоқлар овулини этнографик туризм йўналишига киритиш орқали сайёҳлар қуйидаги имкониятларга эга бўлади:

- Этнотуризм ҳудудида туяда сайр қилиш, кумда тобланиш, шамол ҳосил қилган кум барханлари, кўчма кумларни томоша қилиш мумкин;

- Чўл зонасидаги Жонгелди овулида маҳаллий аҳолининг турмуш тарзи билан танишиш;

- Маҳаллий ошхонаси ва миллий таомлари билан танишиш;

- Қўй, эчки гўшtidан, туя сутидан турли таомлар тайёрлаш мастер классларида иштирок этиш.

Бухоро воҳасининг этник манзараси хилма-хил ва ранг-баранглиги билан ажралиб туради. Этнослар ўз маданий анъаналарини сақлаб келмоқда. Худудда туркманлар,

тожиклар, эронийлар, яҳудийлар яшайдиган маҳалла ва қишлоқларида туризм марказларини ташкил этиш мумкин. Мазкур турдаги сайёҳлик локациялари этносларнинг урф-одат ва анъаналарни сақлаб қолиш, келажак авлодга тўлалигича қолдириш, маданиятлараро мулоқотни йўлга қўйиш орқали толерантликни таъминлаш, халқларнинг ўзаро яқинлашишига эришиш каби муҳим вазифаларни рўёбга чиқаришга хизмат қилади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Винников И.Н. Арабы СССР // Советская этнография. - 1940. - IV. - С.9. (3-22 с.)
2. Винников И.Н. Материалы по языку и фольклору Бухарских арабов // Советское востоковедение. - 1949. - VI. - С.120. (120-145).
3. Комилов З. Этнотуризм қишлоғи мақоми берилди // www.UzA.uz. 29.11.2024. (Мурожаат этилган сана 25.03.2025).
4. Мавлонов А.М., Жалилова Ч.З., Усмонов А.У. Чўл туризмини ташкил этишнинг айрим жиҳатлари (Газли-Цветуший-Жонгелди-Чуруқ-Газли халқаси мисолида) // Экономика и социум. - 2022. - №12(103)-1. - Б.708. (707-712).
5. Ўзбекистон Республикаси Туризм қўмитаси маълумотлари. 2025 йил, март.
6. Дала ёзувлари. Бухоро вилояти, Ғиждувон тумани, Қўрғон маҳалласи. 2025 йил апрел.
7. Дала ёзувлари. Бухоро вилояти, Ғиждувон тумани, Жовгаре қишлоғи. 2025 йил март.
8. Дала ёзувлари. Бухоро вилояти, Пешкў тумани, Жонгелди маҳалласи. 2025 йил апрель.

